

Lőrincz György

Az életművész

Kint szemerkélt az eső. Szomorú őszi este volt, amilyenek csak itt, nálunkféle vannak, amikor ködpamacsokat pipálnak a hegyek és elkezdődnek a hosszú őszi esőzések.

A vendéglőben csend volt.

Pontosan az ablak mellett ültem, hallani lehetett az esőcseppek halk koppanásait az ablakpárkány bádorgorítólemezen s az ablaküvegen. Az utcán néha elhúzott egy-egy kocsis, a fényszórók ilyenkor élesen és hirtelen végigsimítottak az ablakon, aztán kint újra sötétségbe borult minden, csak az esőcseppek kopogtak változatlanul.

A szomszéd asztalnál két férfi beszélgetett.

– Legalább ennyi változott – szólalt meg az őszülő hajú, barna, magas férfi, és ujjával végigsimított a tiszta fehér abroszon.

– Nemcsak ennyi – vette át a szót a társa, egy alacsonyabb, göndör hajú, szőke, kékszemű férfi –, végül is megvallhatjuk a magyarságunkat.

Koccintottak, ittak. Egy üveg vörösbort állt előttük, nem voltak spiccesek, talán ők is pár perccel előbb ülhettek le, szomorúság lengte körül őket.

Néhány pillanatig szótlánul meredtek a tiszta, fehér abroszra. Újra a magas barna törte meg a csendet.

– Ez már a második „demokrácia”, amit megélek, szeretném illúziók nélkül élni meg.

Az elmúlt időkre gondoltam: a sutogásainkra, a félelemre, amely rákö-

vesedett az arcunkra, a lelkünkre, s úgy fogta keretbe őket, ahogy a téli moccsatlan fehérség fogja keretbe a tájat.

Idáig jutottam a gondolataimban, amikor kinyílt az ajtó és belépett Z. Az első percben nem is ismertem meg: borostás volt, sötétkarikás szemét véreerek szelték át, kopott, vasalatlan nadrág volt rajta és vitézkötéses, szürke posztókabát. Körülnézett, de nem helykereső – hisz a vendéglőben alig ültek –, hanem társkereső szándékkal, végigfutott rajtam is a tekintete, egy pillanatra úgy tűnt, föl is villant a szemében valami, mégis a szomszéd asztalt választotta, és határozott léptekkel el is indult arra.

– A fene enne meg! – szólalt meg a göndör hajú szőke, de nem tudta befejezni a gondolatot, sem pedig válaszolni társa „miért?” kérdésére, mert Z. már ott is állt mellettük, és szó nélkül leült.

Tulajdonképpen ekkor ismertem fel. Évek óta nem láttam, valamikor együtt katonáskodtunk a moldvai fejedelemség székhelyén, én is, ő is telefonközpontosok voltunk, ő egy belügyminisztériumi egységénél, én egy tűzérezrednél. Esténként, amikor a sötétség s vele a magány ránk köszöntött az idegen csillagok alatt, fölhívtuk egymást, és sokáig beszélgettünk, olyan volt ez, mint egy darab az otthoni világból, mintha annak a melege lengne körül, a szöveg mögül érezni lehetett

a távoli otthonunkat, az éppen elmúlt gyermekkort, mindent.

Aztán leszereltünk.

Később hallottam, hogy ő is, mint én, helyettes tanár egy tanyai iskolában, amikor váratlanul találkoztunk.

Ez a találkozás viszont furcsa volt. Akkor már itt dolgoztam, ahol azóta is élek, ebben az ódon hangulatú kisvárosban, ahol macskaköves utak tekergőznek a templomok árnyékában, ahol a hatalom már akkor azon mesterkedett, hogy megtörje épp ezt a sajátos hangulatot, az utcán egyre több volt az idegen szó, s épp találkozásunk napján terjedt el a hír, hogy az üzletekről le fogják szedni a magyar feliratokat.

Z. jól öltözött, túlzottan elegáns volt ahhoz, hogy tanyai tanító legyen. Megöleltük egymást: – Hogy vagy? – kérdeztük szinte egyszerre, s én kirobbantam:

– Te mit szólsz mindehhez? Hallottad, mi történik? Azt beszélik, szedik le a magyar feliratokat!

És folytattam:

– A fene enné meg a vén disznóját, hát idáig jutottunk? – Z. rám meredt. A szeme vészesen felvillant, úgy tűnt, körül is nézett, mint aki fél valamitől, valakitől – ekkor még nem sejtettem semmit, de pár percre annál többet, mert:

– Te kiről beszélsz? – kérdezte. – Kiről?

S végigmért újra, összehúzta még a szemöldökét is.

– Kiről? Hát kiről?! Jól tudod, hogy kiről! – válaszoltam.

Megnézett, tekintetétől a gyomrom felszorult egészen a mellkasom alá.

– Te nem tanulmányozod eléggé N. C. elvtárs tanait! – mondta.

Majd folytatta:

– Az az érzésem, hogy még felületesen sem olvasod!

Ekkor már tudtam, hogy rossz helyen szóltam, a feleségem szerint „általában az ember szája vereti meg a seggét”, a félelem felgyöngyözött bennem, majd le is ülededett rögtön, megkövesedve a gyomromban. „No, csak innen tudjak visszavonulni, Istenem” – gondoltam, hirtelen eszembe jutott:

– Mi lesz vasárnap? Mit fog csinálni a „kicsi Rapid”?

A „kicsi Rapid” városunk nagy futballcsapata volt, valahányszor csak nem volt, amiről beszélni valakivel, nem kellett más, bedobni a „kicsi Rapid” témát, s akkor már órákat tudtunk beszélni megszakítás nélkül, mert semmi sem ragyogott olyan tündöklően, mint a Rapid az emberek szívében. Több oka volt persze ennek is, de talán a legfontosabb, hogy akkor már csak a meccseken lehetett nyugodtan üvölni, káromkodni, szidni a bírót, és senkit sem vittek be a milíciára, ráadásul ha a Rapid győzött, mindenki önfeledt lett és felszabadult, megfeledkezett még a „diplomatakenyérrel” is (a lapos, barna kenyeret csúfolták az emberek így, amely belefért a diplomatatáskába), a havi tízdekás vajról, a tíztojásos fejadagról, nem volt annyi kékre vert nő, veszekedés, mert egy hétre, kettőre mindenki kiüvöltötte magát, megszabadult a gyomrába sűrűsödő félelemtől. Egyszóval – „a kicsi Rapid” terápia volt.

A téma hatott:

– Remélem, győz – mondta Z. – Nagyon fontos lenne, hogy győzzön.

Megvillant a tekintetében valami más is – elköszöntünk.

Én két héttel vagy talán egy hónappal korábban kerültem ahhoz az üzem-

hez, ahol ez a találkozás lezajlott, alig vártam, hogy Z. eltűnjön, megszólítottam az egyik ott tébláboló, gyanúsán nézegető mestert.

– Nem ismeri véletlenül ezt az embert? – kérdeztem.

– De – válaszolta az furcsa hangsúllyal –, de!

Majd:

– De mi van? Mi történt?

Elmondtam, hogy „mi történt”, a mester csapkodni kezdte a térdét, röhögött, röhögött.

– Miért?

– Mert pontosan az ideológiai kérdésekkel foglalkozik, és szekus!

Eszembe jutott a feleségem, kilüdbörözött az egész testem, elköszöntem a mestertől, visszamentem az irodába. Nem szóltam egész nap senkihez, hallgattam otthon is.

Hallgattam – vártam.

Vártam, de nem történt semmi.

Eltelt egy nap, kettő, három.

Eltelt egy hét, kettő, három.

Megnyugodtam.

Ahogy Z. leült a szomszéd asztalhoz, letelepedett vele a csend is. A szőke férfit szemmel láthatólag zavarta Z. jelenléte. De Z. úgy tett, mintha nem venne tudomást semmiről. Mintha minden a legnagyobb rendben lenne.

Kigombolta még a kabátját is – kényelmesen elhelyekedett.

A csend egyre kínosabb lett a szomszéd asztalnál, a két férfi üres, kifejeztelen tekintettel nézte az asztalterítőt, látszott rajtuk, nem tudnak mit kezdeni Z.-vel, nem tudják, hogy lehetne visszavonulni, egyáltalán, mit kellene tenni. Pedig ekkor már Z. rég nem jelentett semmit a város szemében. Nem, nemcsak a változások után, már azelőtt sem. És az igazsághoz

tartozik, hogy a vitézkötéses kabátot sem a változások után csináltatta. Egy nap, a nyolcvanas évek végén – ekkor már jelkép volt a vitézkötéses kabát, ahogy a székely kapu is – Z. így ment végig a városon, beszéltek, így ment be a „munkahelyére” is. Nemsokára betegnyugdíjazták, majd később áthelyezték egy más munkahelyre. Persze, hogy Z. már nem az, nem hitte el senki, mindenki tudta, mi van az ilyen „áthelyezések mögött”. Z. erről nem vett tudomást, nem törődött a „város véleményével”, egyre többet ivott, elhagyta a felesége, a családja is. Kilencvenben úgy nézett ki, talpra áll, március tizenötödikén vitézkötéses kabátban, magyar zászlóval a kezében ott állt ő is a sokadalomban, sírt, mint mindenki, sírt – egyedül.

Az emberek elhúzódtak tőle.

Az emberek elhúzódtak tőle, megszorodtak a „magyar emberek” is, ekkor már nagyon sokan voltunk magyarok, a magyarok mind magyarok voltak, a volt párttitkárok templomba kezdtek járni, az aktivisták is, valami nagy zavarodottság történt az életünkben, a kommunistákról kiderült, hogy nem voltak kommunisták, az aktivistákról, hogy nem voltak aktivisták, jobbnál jobb magyar ember lett mindenki, csak azok kezdték szégyellni magukat, akik addig is magyarok voltak. A zavarodottság odáig fajult, hogy már senki sem tudta, ki kicsoda? A „rég magyaroknál”, akik addig is megvallottak magyarságukat, egyik napról a másikra jobb magyarok születtek. Olyanok, akik addig nem nyilatkoztak soha magyarként, most magyarként kezdtek nyilatkozni: egyleteket hoztak létre – alapítványokat. Turulmadárral – turulmadár nélkül. Mindenki elnyo-

mott volt – mindenki mártír. Ellenálló, disszidens. Voltak olyanok, akiket '89-ben többször agyonvertek. Voltak, akik föl is támadtak. Csak a besúgókról nem derült ki semmi, nem lehetett tudni semmit.

A város élt – a város tele volt magyarokkal.

Egy évig.

A következő március tizenötödikén viszont a város már nem volt kidíszítve magyar zászlókkal. A főtéren is mindössze csak egy magyar zászló volt – román, német társaságában. A tömegben is mindössze három.

Z. fogta az egyiket.

– A fene tudja, hogy van ezekkel – mondták az emberek, s elhúzódtak tőle.

A szomszéd asztalnál a csend kijegecesedett, pedig ekkor már mindenki tudta Z.-ről, hogy most már nem lehet az. Használhatatlan. Tudták: egyedül él, nincs senkije, s azt is, hogy volt osztálytársaitól néha-néha pénzt kér egy decire, féldecire, vagy leül egyesek mellé.

Már-már inteni akartam a pincérnek, amikor a göndör hajú szőke megelőzött, Z. felé fordult.

– Mit kérsz, Z.? – kérdezte. – Mit innál, ha volna?

– Egy fél vodkát – mondta Z.

Hozzáfűzte:

– Jó a román is.

– No, nézd, még csak nem is válogat – mondta a göndör hajú szőke, majd az érkező pincér fele fordult:

– Egy vodkát az úrnak – rendelt –, egy egész vodkát.

A feszültség, úgy tűnt, felengedett mindhármunkban, vagy legalábbis ugratássá szelídült, más irányt vett. A pincér kihozta a vodkát, Z. valósággal fölvidult. Koccintottak, ittak.

– S hogy vagy, Z.? – kérdezte váratlanul a göndör hajú szőke, kedélyeskedve, fölényesen.

– Jól – mondta Z. – Jól. Kitűnően.

– Látom, vitézkötéses kabátod van, olyan, amilyent őseink viseltek.

– Pontosan – helyeselt Z. – Pontosan.

Végignézett a vitézkötéses kabáton, büszkén, még a kezével is végigsimított rajta. Fölhajtotta az italát, gyűrött Carpați cigarettát vett elő, kényelmesen rágyújtott.

– Még egyet – intett a pincérnek –, még egy decit.

– Hallom, elhagyott az asszony, a család – folytatta a göndör hajú, s úgy tett, mintha nem venne tudomást a rendelésről.

– Jól hallod – válaszolta Z. egyre vidámabban –, jól hallod!

– S aztán ezt a kabátot mikor csináltattad? – kérdezte a göndör hajú szőke.

– Ezt? – simult ki Z.-nek az arca. – Nyolcvanhatban. Nem emlékszel?

– De nem viselted, ugye? Nem viselted?

– Dehogynem – mondta Z. – Dehogynem. – Te tudod ezt a legjobban!

A csend, úgy tűnt, megdermed valamiért az asztal fölött.

– Na jó – visszakozott a göndör hajú szőke –, na jó.

– Huncut vagy – mondta váratlanul Z. – Kértem egy decit, ne feledkezz meg róla!

Még a mutatóujját is fölemelte, látzott, hogy teljesen ura a helyzetnek.

A pincér kihozta az újabb italt, koccintottak. Z. fölhörpintette az övét, szinte kicsepegettette.

– A vitézkötéses kabáttal kapcsolatban pedig – szólalt meg éllel a hangjában –, én mindig magyar ember voltam. Mindig!

– Igen – szólalt meg a magas barna, mintha kívül rekedt volna az eddigi beszélgetésen –, kellett a magyar ember oda is!

– Lehet, különb, mint sok más – folytatta töretlenül Z., és a szőkére nézett.

– Igen – mondta a magas barna, őszülő hajú –, így van.

És kiköpött.

Az alacsony szőke hallgatott.

– Sok embert megmentettem – folytatta Z., mintha nem látta volna, mi történt.

– És sokat nem – mondta a barna.

Csend lett. Szinte hallani lehetett a csendet egy pillanatig, s most már egyértelművé lett, hogy a társalgás az előbbtől teljesen más irányt vett, a göndör hajú szólalt meg:

– Ne beszéljünk erről!

Békítőén hozzáfűzte:

– Beszéljünk inkább a kurvákról.

De a magas barna most már valószínűleg beledühödött.

– Magyar ember voltál – vágta oda Z.-nek –, magyar szekus!

Egy ideig csend lett. Fogták egymás tekintetét, várni lehetett, hogy bármelyik pillanatban összeverekedjenek. De ekkor a göndör hajú fölállt, intett a pincérnek s fizetett. Aztán karon fogta a társát, föl húzta, elindultak. Ekkor Z. rám nézett, majd elnézett a fejem felett. Pedig akár csak, amikor bejött, föl villant valami a tekintetében.

– Nem ismeresz meg, Z.? – szoltam át az asztal fölé.

– Nem – mondta Z. határozottan. – Nem.

– Tényleg nem ismeresz meg? – kérdeztem újra. – Hogy vagy?

Rám nézett:

– Kitűnően – mondta. – Néha le-ülök a régi „munkatársaim” mellé, el-tárgyalok velük.

Elhallgatott. A fejét a mellére ejtette – többet nem nézett rám.

Azon az estén

Korán feküdt mindenki abban az időben. Azon az estén már csak a vacsora volt hátra nálunk is, apám ott feküdt a heverőn, édesanyám a puliszkát keverte, én és nagyapó olvastunk; a puliszkaillat belengte a szobát, arányló fénye volt a párának is, akár a lisztnek, amelyből anyánk a puliszkát keverte. Csodálatos puliszkát tudott keverni anyánk, amikor kiborította, olyan volt, mint az őszi ég mögött a nap, de az is lehet, hogy a nap sosem volt épp annyira arányló, mint a puliszka, melyet kevert anyánk.

Meghallottuk a lépteket. Ez meglepett mindenkit, mert a kaput nagyon korán bezártuk, a „sátorfedelű kocsik” ideje volt, még a zsalukat is leengedték akkoriban, leengedtük mi is, fény sem szűrődhetett ki a házból, a csenden kívül nem szűrődhetett ki semmi, s ezt törte meg szinte sikolyként a kavicscsikorgás, a fel-felnyikorgó léptek zaja, hallani lehetett, hogy valaki jár az udvaron, hogy jön-e vagy megy, azt még nem lehetett kivenni, csak a léptek nesze hallatszott, csak annyi, és tudtuk, hogy

ha jön, akkor nagy baj kell legyen a rokonságban, vagy éppen „azért” jön...

Emlékszem, nagyon tisztán emlékszem, először édesanyám hallotta meg a lépteket, föltartotta a fejét, még a fejkendőt is egy kicsit hátrébb tolta a keze hátával – mert valahányszor puliszkát kevert, mindig kendőt kötött, hogy ne hullhasson hajsza a fazékba –, föltartotta a fejét, hogy jobban hallhassa a lépteket, a pára belengte az arcát, teljesen fehér lett, szemeiből, ahogy nagyra, rémültségre váltak, szinte süttött az aggodalom.

– Valaki jár – mondta, miközben szemei ide-oda röpködtek –, valaki jár.

Nem szóltam semmit, nekem amúgy sem volt szabad szólnom, csak ha kérdeztek, csak nagyapóra néztem, s ekkor majdnem elcagagtam magam, mert nagyapó a száját is ellátotta, a szemüvege teljesen lecsúszott az orra hegyére. Nagyapónak sűrű szemei voltak, meg fehér, nagy, lelógó bajusza, s így, ahogy a keret fölött belenézett a sápadt lámpafénybe, olyanak tüntek a szemei, mintha a szembogarai kiröppentek volna a szemhéjai alól, az ajtón át ki az udvarra, talán hogy ne csak halljon, de lásson is, mert akkor már egészen az ajtó előtt zörrent a kavics, s aztán megreccsent a deszkalépcső, s már nem kellett hallgatónunk. A községi irodaszolga volt. Kopogott, bejött, köszönt.

– Jó estét – kapott a szón anyám, de ekkorra már felült apánk is, ott ült bambán szétfolyó arccal, még nem értett semmit, de pár percre rá talán annál többet, mert szinte eltorzult az arca.

– Jó estét – köszönt ő is –, jó estét, Káruly – mert így hívták az irodaszolgát, aki járt már máskor is nálunk, s akit anyánk mindig megkínált valamivel,

mert anyám olyan volt. „Három férfi keresetét is el tudta volna osztogatni” – ahogy apánk mondta. Az irodaszolga jött, de ahogy belépett, ahogy megállt az ajtóban, ahogy hivatalos-komolyan körülhordozta a tekintetét, rögtön lerítt róla, hogy küldetésben van, nem is lépett előbbre az ajtóból, onnan mondta:

– András bátyám, hívatják a község-házára!

És már fordult is meg, hogy elinduljon, hogy kilépjön csendünkéből, de ekkor megszólalt anyánk:

– Hát állj meg, Káruly, állj meg egy percre, ne siess annyira!

S ahogy az irodaszolga megtorpant, már rá is csapott a kérdéssel:

– Másokat hívatnak-é?

Káruly nem válaszolt, hallgatott, állt a félig nyitott ajtóban, mint aki menne is meg nem is, fogta a kilincset:

– Nem tudom – mondta hangosan, de közben, akárha valaki hallgatónna, intett a szemével. – Nem tudom – ismételte meg. Aztán mintegy idézve valakinek a szavait, hozzáfűzte: – Nekem csak az a kötelességem, hogy időben és pontosan végrehajtsam az utasításokat, ne halljak, ne lássak.

Aztán, mint aki így is sokat mondott, kilépett az éjszakába. Anyám szegény megkövült a kályha mellett, még a puliszkakeverésről is megfeledkezett – nem is vacsoráztunk aznap este –, apánk húzni kezdte a cipőjét.

– Akkor lemegyek István bácsiékni – szólt. A testvérbátyja volt, csak úgy hívta: „István bácsi”, mert abban az időben, mikor ők gyermekek voltak, a kisebb testvér magázta a nagyobbat, és nemcsak magázta, de tisztelte is, és a legérthetlenebb az volt, hogy anyánk nem mondott ellent, nem mondta: „A puliszka meglúdbőrözik, ne menj seho-

vá!” Csak hallgatott, mint ahogy hallgatott nagyapó is. Én akkor már tudtam, miért megy István bácsiékni: elmegy megtárgyalni a „dolgot”, mert nálunk az volt a szokás, hogy testvérként mindent megbeszéltek. Húzni kezdte a cipőit, anyám meg ott állt mellette, leste a tekintetét, karján a ronggyal, kalappal a kezében.

– Hát akkor még onnan hazajössz-é – kérdezte –, vagy felmész egyenesen oda?

Mire apánk azt válaszolta, felmegy oda.

Erre még azt kérdezte anyám:

– Nem kellene-e tisztát vegyél, András, nem kellene-é?

Apánk nem válaszolt, álomszerű mozdulattal kivette a kalapot anyám kezéből, elindult. Már az ajtóban volt, amikor utolérte anyám hangja:

– Hát nem is köszönsz, András, nem is köszönsz?

Apánk meg, mintha álmából ébredne, megállt, megtorpant.

– Mégis tisztát veszek – mondta.

Mire anyánk:

– Ne gyere vissza, eridj, nem lesz szerencséd!

– Tisztát kell vegyek – szólt apánk.

